

Zaznave Slovencev o političnem sistemu

Nova ustava v politični zavesti Slovencev

Raziskava Slovensko javno mnenje 1990¹ je bila v precejšnji meri namenjena merjenju zaznave ljudi o nekaterih odprtih dilemah bodoče slovenske ustave. Osnutek ustave Republike Slovenije, ki ga je skupščina Republike Slovenije določila na seji 12. 10. 1990 je bil dan tudi v javno razpravo.² Zato nas je raziskovalno tudi zanimalo, kakšna je vednost ljudi o slovenski ustavi.

Ali ste kaj slišali o tem, da v slovenski skupščini pripravljajo novo slovensko ustavo? (če da) ali ste morda prebrali osnutek ustave?

1 – nič nisem slišal o tem	6,4
2 – nekaj sem slišal, bral	83,5
3 – bral sem osnutek ustave	10,1

Takšni odgovori anketiranih ne presenečajo in bi tako izraženo stopnjo vednosti Slovencev o novi ustavi lahko tolmačili kot povsem normalen in v glavnem tudi raziskovalno pričakovan pojav. Slej ko prej se kaže posloviti od realsocialistične »vere« in politične iluzije, da vsi ljudje, ali pa vsaj velika večina ljudi, bere ustavo in participira v političnem življenju. Spomnimo se v tej zvezi v ne tako daljni preteklosti v politični prostor potisnjenega in politično negovanega in vzdrževanega slogana, da »naši delovni ljudje manifestativno sprejemajo in podpirajo novo ustavo«. Takšno pojmovanje »ustavne razprave« je bilo v nekem smislu le bolj ali manj zakonit »dodatek« k vlogi politične (enoumne) avantgarde, ki je v svojih politično strokovnih štabih izumljala idejne osnutke ustavnih sprememb, ki so jih potem nepregledne delovne množice, ko so dobile takšne idejne osnutke že ustavnopravno predelane, tudi »plebiscitarno« sprejemale.

Pluralistično demokratičen prostor vnaša tudi v pojmovanje vednosti ljudi o ustavnih spremembah in v samo ocenjevanje ustavne razprave nove razsežnosti. Podoba je, da ustavna vprašanja poglobljeno zanimajo vendarle zgolj ožji del angažirane družbenopolitične in seveda predvsem strokovne javnosti, dočim se pretežni del slovenske javnosti pač obnaša v smislu »nekaj sem o novi slovenski ustavi slišal, nekaj sem pač že bral«. Vse izgleda, da se tudi v tem »ustavno razpravljalnem pogledu«, Slovenija približuje razmeram v zahodni Evropi, kjer tudi ustavnih razprav in ustavnih dilem ne obravnavajo v »množičnem smislu«. Tudi naša javnomnenjska raziskava opozarja na omejen domet globjega in podrobnega zanimanja slovenske javnosti za ustavna vprašanja. Raziskovalno sporočilo raziskave Slovensko javno mnenje je tudi v tem, da se bo morala slovenska politična volja v zvezi z novo slovensko ustavo prvenstveno nasloniti in zanesti na družbeno angažirani in strokovno bolj osveščeni del slovenske javnosti.

¹ V tem članku so razčlenjeni podatki iz Raziskave Slovensko javno mnenje 1990/2 (SJM 1990/2), Raziskavo izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani; raziskovalna skupina N. Toš (nosilec projekta), P. Klinar, B. Markič, Z. Roter; reprezentativni vzorec 2100 polnoletnih občanov Republike Slovenije – november in december 1990.

² Osnutek ustave Republike Slovenije, Poročevalec Skupščine Republike Slovenije in Skupščine SFRJ, št. 17 z dne 19. 10. 1990.

Raziskava razpira ugotovitev, da vprašani niso neprizadeti do nekaterih izhodišč v uvodu k slovenski ustavi. Gre torej za vprašanja iz takoiimenovane preambule,³ kjer so del slovenske razmišljajoče javnosti razgibala zlasti vprašanja v zvezi s svetostjo življenja oziroma z nedotakljivostjo življenja, pa tudi dileme o vključitvi narodnoosvobodilnega boja kot prvine naše dediščine. Raziskovalni podatki kažejo, da so stališča ljudi o sintagmi »svetost življenja« (19,3%) in o »nedotakljivosti življenja« (26,9%), ter nevednost oziroma nezavzemanje stališč do tega problema (35,7%) precej enakovredno razpršena, čeprav rahlo prevladuje stališče, naj se sintagma »svetost življenja« nadomesti z »nedotakljivost življenja«. Nekoliko drugačen je utrip slovenskega javnega mnenja glede navedbe narodnoosvobodilnega boja v ustavni preambuli, saj se skoraj 40% vprašanih zavzema za imenovanje tega boja v ustavni preambuli. To kaže, da je slovenska politična zavest, v nasprotju z nekaterimi ideološkimi poizkusi razvrednotenja, dovolj realna v ocenjevanju tega izseka slovenske zgodovine.

In kako Slovensko javno mnenje sodi o državnih simbolih?

Kakšna naj bi bila po vašem mnenju slovenska zastava v prihodnje?

1 – takšna kot doslej	28,1
2 – bela-modra-rdeča, vendar brez zvezde	30,0
3 – izbrali naj bi novo zastavo	27,1
4 – ne vem	14,6

Kakšen naj bi bil po vašem mnenju v prihodnje slovenski grb?

1 – takšen kot doslej	31,2
2 – sedanji grb, vendar brez zvezde	28,7
3 – izbrali naj bi nov grb	24,7
4 – ne vem	15,7

Tudi tu kažejo deleži odgovorov ob posameznih v razsojo ljudem ponujenih modalitetah, skoraj povsod približno tretjinsko razpršenost in tedaj približno enake deleže odgovorov pri vseh vprašanjih.

Človeške pravice in slovenski javnomnenjski utrip

V naši longitudinalni raziskavi Slovensko javno mnenje, ki odslikava bistvene spremembe v utripu javnega mnenja, smo vidno pozornost posvečali tudi temeljnim človekovim pravicam. Že naše pretekle raziskave so razkrivale občutljivost Slovencev do spoštovanja človekovih pravic kot enega izmed bistvenih in opredeljujočih pogojev za demokratično družbo in kot izjemno pomembno demokratično obogatitveno sestavino političnega sistema. Raziskava Slovensko javno mnenje 1990, ki je potekala ob koncu 1990. leta, pa je še zaostрила tenkočutnost ljudi do spoštovanja teh pravic kot izjemno pomembnega dejavnika upoštevanja človekovega dostojanstva. V osveščenosti slovenskega javnega mnenja o pomenu človekovih pravic je dejansko prišlo do izstopajočega premika, bržčas večjega kot na številnih drugih poljih naše dolgoročno zasnovane javnomnenjske raziskave, ki

³ Glej B. Markič: Preambula k slovenski ustavi – med izvirnostjo in posnemanjem, Teorija in praksa št. 10–11/1990.

razčlenjevalno posega tudi na številna druga družboslovno relevantna tematska področja.

Kako tolmačiti to – gledano z vidika raziskovalne dinamike in raziskovalnih trendov zadnjih let – še bolj razvidno stopnjo ozavešanja Slovencev o pomenu zagotavljanja človekovih pravic? Očitno gre pri tem tudi za posledek presoje ljudi o številnih preteklih dogajanjih pri nas, ki so bila povezana z velikim kršenjem človekovih pravic, kar se je očitno dovolj globoko zasadilo v Slovencevo zavest in tako Slovence pripeljalo do političnega samozavedanja o pomenu prav teh pravic. Tako postaja zahteva slovenskega javnega mnenja po spoštovanju, uresničevanju in varstvu človekovih pravic bolj ali manj trajen opomin etablirani oblasti ter, gledano širše, tudi s strani volilcev zahtevanega nadzorovanja oblasti. Polje uresničevanja človekovih pravic ni v nobeni državi takšno, da ga ne bi mogli dejansko in pravno kultivirati še z novimi, za človekovo dostojanstvo odločujočimi pravicami.⁴ Slovenska javnost dojema človekove pravice ne le kot dejanski in pravni, ampak tudi kot moralni problem. Na izostreno dojemanje slovenske javnosti glede zahtevanih standardov o človekovih pravicah, pa je poleg domačega družbenopolitičnega ozračja nedvomno vplivalo tudi dogajanje v mednarodnem okolju. Tudi to postavlja problematiko človekovih pravic kot »nadkrajevno« in ne pristaja več na tezo, da je očitanje kršenja človekovih pravic že »vmešavanje v notranje zadeve.«

Raziskava razkriva tudi bojazen vprašanih, da se človekove pravice zavoljo vzrokov, ki bi jih narekoval »državni razlog«, ne bi zlorabljale in da tako raven človekovih pravic ne bi upadala. Slovenci se zavedajo, da je brez spoštovanja človekovih pravic vprašljiva tudi vsaka druga pridobitev v novem politično tekmovalnem sistemu in da je razumen register človekovih pravic in dosledno uresničevanje teh pravic preizkusni kamen za demokratično slovensko družbo, za družbo, ki razglaša, da sloni tudi na civilizacijskih pridobitvah.

Konkretna meritve raziskovalnih rezultatov pokažejo, da so ljudje posebej odbojni do omejevanja temeljnih človekovih pravic, če bi to zahtevala (vsakokratna) struktura na oblasti in da bi preje pristali na morebitne omejitve, če bi kakšna tuja država napadla Slovenijo, oziroma če bi bila Slovenija ogrožena. Gre tedaj za presojo, kakšne vrednote so v igri in temu primerno tudi bije slovenski javnomnenjski utrip. Razlogi, zaradi katerih bi se smela omejiti svoboda gibanja znotraj Slovenije in svoboda izbirati si svoje prebivališče, pa imajo sledečo hierarhijo: a) zaradi zavarovanja zdravja, b) zaradi zavarovanja javnega reda, c) če to zahteva nacionalna javna varnost.

Raziskava Slovensko javno mnenje 1990 izpričuje, da so Slovenci tenkočutni glede morebitnih posegov v njihovo zasebnost. Gre za pravice, ki so za človeka izjemno pomembne, saj gre tudi za človekovo intimno sfero, ki je tako osebnostno, kot družinsko zelo občutljiva. Če se krši človekova zasebnost, če se krši nedotakljivost stanovanja, odpirajo zasebna pisma, prisluškuje telefonskim pogovorom, potem nimamo opravka s pravno državo, temveč z njeno farso oziroma karikaturou. Slovenci se v naši raziskavi pokažejo zelo zadržani glede na to, kdaj bi lahko zakon predpisal, da se na podlagi sklepa sodišča sme v nekaterih primerih:

	da	ne	ne vem
a) stopiti v tuje stanovanje	37,1	56,0	6,8
b) odpreti zasebno pismo (prekršiti pisemsko tajnost)	17,9	75,5	6,6
c) prisluškovati telefonskim pogovorom	15,3	78,6	6,0

⁴ Glej tudi Varstvo človekovih pravic (razprave, eseji, dokumenti), Mladinska knjiga, Ljubljana 1988 (zbornik uredil P. Jambrek, A. Perenič, M. Uršič).

Zakonsko omejitev svobode izražene misli, govora, javnega nastopanja, svoboda tiska ter pravice do mirnega zbiranja in javnih zborovanj bi le majhen delež Slovencev dopustil samo v izjemnih primerih. Skoraj tri četrtine vprašanih pa presojo, da kaj takega sploh nikoli ne bi smelo priti v poštev.

Če poizkušam strniti raziskovalne javnomnenjske rezultate glede človekovih pravic v skleпно presojo, lahko ugotovim: v toku je intenziven proces ozaveščanja Slovencev o pomenu spoštovanja in varstva teh pravic, predvsem tudi kot ovira arbitrarnosti oblasti. Kajti vse prepogosto so se ravno človekove pravice izkazale za oblast kot »nadležne, sitne« pravice.

Pravica do azila (priežališča) je pravica, ki jo številni politični sistemi dajejo tujim državljanom in osebam brez državljanstva (takoimenovanim apatridom oziroma apolidom) iz posebnih, v ustavnih dokumentih navedenih razlogih. V našem političnem sistemu je ta pravica že doslej obstajala in tako ustava Jugoslavije kot ustava Slovenije sta v zvezi z azilom opredeljevali temeljne razloge, ki so upravičevali pravico do azila. Jugoslavija je vsekakor sodila med države, ki je ustavno institucionalizirano pravico do azila – izhajajoč iz meril svojega političnega sistema, pa tudi mednarodnih standardov – tudi praktično udejanjala. Slovenija kot suverena in demokratična država, kot republika, ki varuje temeljne človekove pravice in državljanske svoboščine kot izhodiščne in osrednje prvine ustavne ureditve ter pravne države, seveda ne more biti gluha do pravice do priežališča (azila). Tudi osnutek ustave Republike Slovenije določa, da je v mejah zakona priznana pravica priežališča tujim državljanom in osebam brez državljanstva, ki so preganjane zaradi zavzemanja za svobodo in pravice človeka. In kako se slovensko javno mnenje odziva na vprašanje, ali naj slovenska država omogoča azil osebam, ki so v lastni državi preganjane? Znatno večinski delež vprašanih se zavzema za to, da bi v takšnih primerih slovenska država omogočala azil, čeprav tudi delež tistih, ki so glede tega neopredeljeni (ena petina) ni zanemarljiv.

Volilni proces, referendum in javno mnenje

Glede na prejšnji delegatski sistem, ki je v zavesti ljudi ohranil predvsem obeležje svojevrstnega »precejala«, ki je preprečeval neposrednost v volilnem procesu, ni čudno, pa so vse zadnje raziskave Slovenskega javnega mnenja kazale na »politično lakoto« ljudi po čim večji stopnji neposrednosti. Odbojnost do vmesnih, posrednih stopenj v volilnem procesu je bila ena izmed temeljnih značilnosti volilne politične zavesti Slovencev.⁵

V raziskavi smo posebej spraševali o tem, kako naj bo voljen predsednik Republike Slovenije. Volilno vedenjski trend k neposrednosti volitev se očitno nadaljuje in je prešel do svojega polnega izraza tudi glede načina volitev družbeno tako izpostavljene funkcije kot je ravno funkcija (institucija) predsednika slovenske republike. Več kot štiri petine vprašanih se odločno zavzema za to, naj bo predsednik Republike Slovenije izvoljen na neposrednih volitvah in le nekaj več kot 12% vprašanih meni, da bi naj to bila funkcija skupščine (parlamenta), ki naj bi predsednika Republike Slovenije volila z dvotretjinsko večino (7,8% vprašanih), oziroma z enostavno večino (4,5% vprašanih). Drugo je seveda vprašanje, ali je v oznanju slovenskega javnega mnenja, ki se nedvomno zelo jasno artikulirano zavzema za neposrednost izvolitve predsednika Republike Slovenije, prisotna tudi

⁵ Glej B. Markič: Volitve 1990, Teorija in praksa, št. 6–7/1990.

zavest, kaj neposrednost izvolitve takšne »institucije« kot je državni predsednik, pomeni glede stopnje politične moči napram vlogi parlamenta: v ustavnopravnem smislu neposredna izvolitev predsednika države zanesljivo nagiba k predsedništvu in ne k parlamentarnemu sistemu. Takšen način izvolitve predsednika republike bi upravičeval preje do več njegovih pravic in pristojnosti, ki bi bile tudi vsebinsko odločujoče in ne le pretežno reprezentativne. V občutljivi arhitektoniki odnosov na črti predsednik države–parlament pač način volitve predsednika države ni brez vpliva na vsebino in pristojnosti, ki jih ima posamezna institucija (predsednik države, parlament, vlada) v političnem sistemu.

V razliko od slovenskega javnega mnenja, ki upošteva raziskovalne rezultate, glede načina izvolitve predsednika republike pravzaprav ni nič kaj dosti »alternativno«, saj možnost neposrednosti volitve predsednika slovenske republike malodane v celoti podpira, pa je Osnutek ustave Republike Slovenije v tem pogledu jasno »varianten«.⁶ Navaja namreč tako možnost izvolitve predsednika Republike Slovenije na neposrednih, splošnih, tajnih volitvah in je predsednik republike izvoljen z večino glasov vseh volivcev, ki so glasovali. Omenim pa naj, da variantna rešitev navaja izvolitev predsednika Republike Slovenije v državnem zboru z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev (člen 99 Osnutka). Če pa bo politična volja, kar se načina volitev predsednika Republike Slovenije tiče, upoštevala mnenje, izraženo v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990, potem odgovor na vprašanje, kako izvoliti državnega predsednika, očitno ne bo dvomljiv.

Neposredna zgodovina našega političnega sistema kaže, da je sistem »forsiral« samoprispevkovno usmerjene referendumne in to v izjemno izdatnih količinah. S takšnimi referendumi so si občani (krajani) nedvomno prek lastnih, namensko usmerjenih sredstev izboljševali infrastrukturo svojega neposrednega okolja, gradili objekte, ki so dvigovali kakovost življenja. Toda postopoma se je volja ljudi do izdajanja sredstev na takšen način vidno osipala in ne tako redki samoprispevkovni referendumi niso več uspevali. Sodobna zgodovina političnih procesov pri nas pa ni poznala takoiimenovanih političnih referendmov, čeprav jih je sistem institucionalno dopuščal.⁷ Očitno ni bilo politične volje, da bi jih priklicali v institucionalno in dejansko politično življenje.

Proces demokratizacije in pluralizacije političnega življenja v Sloveniji pa je klical tudi k uporabi političnih referendmov in slovensko javno mnenje je izražalo težnjo tudi k tovrstnim političnim referendumom. Težnja Slovencev po neposrednem in ne samo po »delegiranem« odločanju je odsevala tudi v zahtevi – v številnih raziskavah Slovenskega javnega mnenja zadnjih let smo jo zelo razvidno registrirali – po dejanski uporabi političnega referenduma o pomembnih, za Slovence strateško odločujočih, usodnih vprašanjih. Tudi razčlenjevanje raziskave Slovensko javno mnenje 1990 kaže, da se ta trend nadaljuje. Mnenje, da referendum ne bi bil potreben niti za sprejem nove ustave, niti za spremembo ustave, ostaja v izraziti manjšini. Bistveno pa prevladuje delež tistih, ki ravno referendum opredeljujejo kot takšno pomembno neposredno institucijo političnega sistema, ki naj ima »glavno besedo« v zvezi s sprejemanjem oziroma spreminjanjem slovenske ustave. Slovenska ustava je v politični zavesti Slovencev dokument, ki terja preverbo in potrditev na vseljudskem glasovanju in takšne pravice si večina Slovencev ne pusti vzeti ali jo prepustiti v dokončno presojo le parlamentu.

⁶ Osnutek ustave Republike Slovenije, št. 17 z dne 19. 10. 1990.

⁷ Primerjaj F. Grad, D. Zajc, I. Kavčič: Referendum in sprejemanje nove slovenske ustave, Institut za javno upravo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 1990.

V zvezi z raziskavo slovenskega javnega mnenja, ki se je nanašala na volilne procese, naj še omenim, da slovensko javno mnenje v glavnem ni naklonjeno takšnemu volilnemu sistemu, ki bi omejeval male stranke in gibanja, da bi prišle v parlament. In kako se vprašani opredeljujejo do roka za izvedbo volitev predsednika Republike Slovenije in poslancev za slovenski parlament po sprejetju nove ustave? Kot razumen rok za izvedbo volitev je po mnenju anketiranih na prvem mestu rok »do treh mesecev«, sledi mnenje »takoj po sprejetju ustave« in nato rok »do šestih mesecev«. Daljših rokov za izvedbo volitev po sprejetju nove ustave naše javno mnenje ne podpira, oziroma jih podpira le v neznatni manjšini.

Javno mnenje, regionalizem, lokalna samouprava

Politični sistem Republike Slovenije predvideva znatne spremembe v zvezi z doslej opredeljenim komunalnim sistemom in komuno kot »temeljno družbeno-politično skupnostjo«. Odpira se vprašanje – osnutek slovenske ustave ga slabotno in neizdelano nakazuje – lokalne samouprave kot pomembne politične vrednote pluralistične demokracije. Nova slovenska ustava (sicer res bolj »načelno«) inavgurira sistem lokalne samouprave, ki bo pravno in dejansko ukinil dosedANJI komunalni sistem. Zdi se, da je resnično tehtno vprašanje, kako oblikovati lokalno samoupravo, ne le kot pomembno kakovost slovenskega političnega sistema, ampak tudi kot vidno kakovost življenja. Občina, pojmovana kot demokratičen javnopravni instrument s statusom samouprave, prek katere se rešujejo lokalni problemi, vstopa v Slovenčevo politično zavest kot pomembna sestavina njegovega odnosa in vrednotenja tudi do globalnega političnega sistema.

Raziskava izpričuje, da Slovenci niso navdušeni nad preveliko razdelitvijo sedanjih občin v več občin in da veliko drobljenje občin odklanjajo: pretirano drobljenje občin ne bi omogočalo takšne smotrne organizacije občin, da bi bila zagotovljena tudi strokovnost. Slovenci pa bi tudi pristali na preurejanje občin, vendar tako, da takšno združevanje in razdeljevanje ne bi bilo administrativno, temveč na temelju resničnih potreb in interesov posameznega območja. Očitno v slovenski politični zavesti ni usahnil spomin na v preteklosti dokaj voluntaristične in politično subjektivistične prijeme in gnetenja »nižjih« oziroma »ožjih« družbenopolitičnih skupnosti, kar vse je ne tako redko vodilo do družbenih, socialnih in ekonomskih anomalij. Vsaka oblast »rabi« lokalno samoupravo in tudi zato ni obrobno vprašanje, kako bo lokalna samouprava organizirana. Že pridobljene pravice na lokalni ravni ne bo enostavno zmanjševati, saj se ljudje ravno pridobljenim pravicam ne odpovedo radi. Seveda pa je lokalna samouprava tudi važna vzpodbuda k napredku in omogoča nadaljnji družbeni razvoj, prvenstveno na lokalnih ravneh.

In kako se vprašani v naši raziskavi opredeljujejo do vodenja občine?

Kdo naj vodi občino?

1 – župan, ki imenuje svoje referente (poverjenike, odbornike)	34,8
2 – občinski odbor – nekakšna občinska »vlada«	19,7
3 – občinski svet ali skupščina	34,5
4 – ne vem	10,9

Iz podatkov je razvidno, da se vprašani skoraj povsem enako opredeljujejo za »županski« sistem in za »občinski skupščinski sistem«. Predstava o »očetu – župa-

nu«, ki uživa avtoriteto, je očitno kar dosti trdno zasidrana v Slovenčevi »komunalni« zavesti.

Vprašanje »republiškega centralizma«, policentričnega razvoja Slovenije in zadnje čase oživljena razprava o vlogi regij v slovenskem političnem, gospodarskem in kulturnem prostoru so prvine, ki tudi razgibavajo slovensko politično javno mnenje.

V predlogih za novo slovensko ustavo je pripravljenih več zamisli regionalnega razvoja Slovenije. Zanima nas, s katero od navedenih zamisli soglašate?

1 – razdeljenost na regije je nepotrebna, Slovenija naj bo vodena iz republiškega središča, deluje naj kot enoten sistem	29,3
2 – Slovenija naj bo razdeljena na regije, območja, ki tudi samostojno usmerjajo svoj razvoj	51,7
3 – kaj drugega	1,8
4 – ne vem	17,2

Zgoraj razgrnjeni podatki kažejo na prevladujoč delež tistih, ki podpirajo tudi regionalno institucionalno sestavino političnega zemljevida republike Slovenije. Velika centralizacija odločanja kaj lahko vodi tudi do spremenjenega odnosa ljudi do družbenopolitičnih zadev; ljudje se pasivizirajo in tako niso več vzpodbujeni za politično participacijo. Slovenija je geografsko, gospodarsko in bržčas do določene mere tudi kulturno – kljub sicer državno enotnemu slovenskemu prostoru – faktično razdeljena na področja (regije) in očitno ni sprta z resnico ugotovitev, da tudi regije prebivalci čutijo kot bolj ali manj naravno okolje svojega prebivanja in tudi svojih zelo otipljivih in neposrednih interesov. In ne nazadnje: regionalno institucionalizirana strukturiranost slovenskega prostora je tudi protiutež republiškemu centralizmu. V številnih okoljih, tudi drugih političnih sistemov in zakaj tako ne bi bilo tudi v našem, je regija (tista) vmesna raven, ki omejuje državni centralizem in je tedaj tudi njegov »popravek«. Tudi z vidika interesne artikulacije, agregacije in sinteze je regija smotrna: interesi, ki pljuskaajo čez meje občin se prek regije srečujejo, povezujejo, prevajajo »navzgor«, so torej z vidika, o katerem razpravljam, neke vrste »prevodno interesni prostor«. Če tega prostora ni, ga zapolni »centralna državna slovenska oblast«. Očitno gre za občutljivo ravnovesje na črti občina (in lahko tudi še »ožja« raven lokalne samouprave) – regija – republika (slovenska država). Naša raziskava daje na znanje, da je zavest o teh občutljivih ravnovesjih prisotna tudi v slovenskem javnem mnenju, saj delež tistih, ki presoja, da je razdeljenost na regije nepotrebna in da naj Slovenija deluje kot enoten sistem, tudi ni tako majhen (skoraj ena tretjina vprašanih).

Poslanci, parlament in vlada v očeh javnosti

Živimo v času, ko se ne menja le institucionalna mreža političnega sistema in vsebina institucij, temveč ko je vsaj v delu slovenskega javnega mnenja podčrtana tudi težnja po spremembah imena institucij. Ne le z nekakšnega ozkega semantičnega vidika, ampak tudi z vidika uskladitve vsebine političnih institucij z njihovim nazivom, je povsem legitimno tudi razmišljanje, kako poimenovati (preimenovati) slovensko osrednje politično predstavniško telo. Razumljivo je, in brez vsakršnih nadaljnjih razlag je jasno, da pojem delegatska skupščina ne prihaja v poštev, saj

več ne uveljavljamo delegatskega sistema. Sam pojem skupščina že ni več tako a priori zavržen, saj so ta pojem poznali ali pa ga poznajo tudi v nekaterih drugih političnih sistemih (assemblée, Versammlung). Osnutek ustave Republike Slovenije govori o državnem zboru (85. člen), oziroma v varianti k 85. členu tudi o dvodomnem parlamentu, ki bi ga sestavljala državni zbor in zbor regij. V raziskovalni nalogi Slovensko javno mnenje 1990 smo spraševali tudi po imenu novega slovenskega parlamenta in ponudili štiri modalitete 1. državni zbor, 2. skupščina, 3. parlament, 4. kako drugače, še neki drug naziv. 29,6% vprašanih odgovarja, da o tem vprašanju nima svojega mnenja; 42,2% se zavzema za naziv Parlament; 19,5% bi ostalo pri dosedanjem imenu (Skupščina); 5,8% se izjasnjuje za ime državni zbor; 2,9% pa je ponudilo razne druge nazive. Seveda je tu tudi problem, ali ni bilo vprašanje, kako naj se imenuje slovenski parlament (in potem tudi v modaliteti ponujen pojem parlament) preveč sugestivno, oziroma metodološko celo neprecizno in sporno. Vendar kljub temu (izraz parlament je pač generični pojem) dobljeni podatki niso brez vrednosti. Seveda: za delovanje našega osrednjega politično reprezentativnega telesa bo pomembno še vse kaj drugega kot samo ustrezno ime; vendar tudi sam naziv ni brez pomena, saj lahko asociira na zgodovinske determinante v zvezi s slovensko politično tradicijo, ali pa se utaplja v splošnejših pojmi.

V raziskavi smo merili tudi odnos Slovencev do vprašanja, ali naj imajo narodne manjšine pravico do svojih poslancev v parlamentu ne glede na število pripadnikov manjšine in ali naj imajo v parlamentu predstavniki narodnih manjšin (in regij) posebne pravice, ko se odloča o tistih vprašanjih, ki jih neposredno prizadevajo. Pri tem zanesljivo ne gre samo za vprašanja, ki se tičejo »parlamentarnih zadev«, temveč za pomemben izsek odnosa Slovencev do avtohtonih narodnih manjšin nasploh. Ta tema se zdi posebej zanimiva, ker je bilo v (res sicer majhnem) delu ustavno razpravljalске javnosti opaziti tudi politično ozka stališča, češ naj bi narodne manjšine v državi Sloveniji obravnavali tako, kot druge države obravnavajo našo slovensko manjšino (načelo reciprocitete).

In kako se na zgoraj omenjeno temo odziva slovensko javno mnenje? Nič kaj posebej politično širokogrudno (pritrdilno, to je, naj imajo narodne manjšine pravico do svojih poslancev v parlamentu, ne glede na število manjšine, se izjasnjuje 43,2% vprašanih; odklonilno 31,8% vprašanih; neopredeljenih je 25,0% vprašanih).

V raziskavi smo spraševali tudi o sestavi slovenskega parlamenta in to z vidika enega ali dveh zborov. Sestava skupščine je vprašanje, ki je morda že celo bolj »ekspertno« kot javnomnenjsko, saj terja vsaj temeljno poznavanje delovanja prejšnjega skupščinskega in sedaj počasi nastajajočega parlamentarnega sistema. Ob tem vprašanju je Slovensko javno mnenje skorajda natančno tretjinsko razdeljeno (za en zbor: 31,5% vprašanih, za dva zbora 30,0% vprašanih, neodločenih je bilo 38,4% vprašanih). Očitno je zamisel o regijah, ki je prodrla v slovenski prostor, tudi vplivala na velikost deleža tistih, ki se zavzemajo za dva zbora republiškega parlamenta.

Večstrankarske volitve v slovensko skupščino (parlament) so izostrile tudi vprašanje, komu naj predvsem odgovarjajo poslanci po svoji izvolitvi. To vprašanje je še posebej terjalo tudi javnomnenjsko presojo glede na dejstvo, da so zlasti nekateri (čeprav začasni) poslovnik oziroma pravila klubov poslancev zelo poudarjali odgovornost in vezanost poslancev predvsem na svojo stranko ali na strankarsko koalicijo.

1 – svoji stranki	12,5
2 – volilcem, ki so jih volili (v volilnem okolišu)	70,7
3 – ravna jo naj po svoji lastni vesti, prepričanju	9,1
4 – ne vem	7,5

Na splošno bi lahko dejal, tudi glede na druge podatke v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990, ki se tičejo odnosa ljudi do političnih strank, da je slovenski politični prostor še vedno zelo odprt in da bo še prihajalo do znatnega političnega prestrukturiranja. Dobljeni podatki, ki govorijo o tem, da se prepričljiva večina vprašanih (sedem desetih) zavzema za to, da bi poslanci predvsem odgovarjali volilcem v svojem volilnem okolišu in manj svojim strankam, pa vsaj na ravni raziskovalne hipoteze dopušča sklep, da ima slovenska javnost politiko za javno zadevo samih državljanov, ne pa za izključno domeno političnih strank. Razumljivo, drugo je vprašanje, kako je to mogoče sistemsko uresničiti, vendar zaznava vprašanih o odgovornosti poslancev je pač takšna kot smo zgoraj navedli. Tudi pred same poslance se v luči izsledkov naše javnomnenjske raziskave postavlja vprašanje, ki je politično in moralno: kako vskladiti obveznosti do svoje politične stranke in do volilnega telesa, kako uresničevati svoj »mandat«; kako dosegati kot poslanec profil »avtonomne osebnosti« kot to opredeljujejo nekatera pravila klubov poslancev, glasovati po svoji vesti in presoji, istočasno pa biti glede glasovanja v skupščini vezan tudi na sklepe strankarskega poslanskega kluba.

Vprašani se v prevladujočem deležu zavzemajo za to, da lahko parlament izreče nezaupnico vladi ne le kot celoti, ampak tudi posameznim ministrom (76,3% vprašanih). Bržčas so na takšno presojo vplivala določena ravnanja posameznih ministrov, ki jih slovenska javnost, ali bolje rečeno, del slovenske javnosti, ocenjuje kritičneje od celotne vlade oziroma drugih posameznih ministrov. Glede tega, s kakšno večino glasov bi lahko parlament izrekel nezaupnico vladi, pa so stališča vprašanih previdnejša in niso za nepremišljeno zaletavost: večinski delež vprašanih podčrtuje v tem pogledu nujnost dvotretjinske večine.

Ocenjevanje delovanja sedanjega slovenskega izvršnega sveta (slovenske vlade) v odnosu do neposredno predhodnih raziskav Slovenskega javnega mnenja, ni deležno nobenih bistvenih premikov. V prejšnji raziskavi Slovenskega javnega mnenja je 47,7% vprašanih dejalo, da slovensko vlado ocenjuje kot »v glavnem uspešno«, v naši sedaj obravnavani raziskavi pa je bilo takšnih 47,4% vprašanih. V prejšnji raziskavi Slovensko javno mnenje se je 16,6% vprašanih izjasnilo, da je slovenska vlada »v glavnem neuspešna«, v letošnji raziskavi pa je takih 17,6% vprašanih. V zvezi s pravkar navedenim lahko ponovim tisto, kar sem že zapisal⁸ ob interpretaciji raziskovalnih podatkov ob neposredno prejšnji javnomnenjski raziskavi: odgovori kažejo glede slovenske vlade (slovenskega izvršnega sveta) kar visoko pozitivno vrednotenje. Seveda pa je zelo pomembno, na kakšni časovni točki in na kakšnem situacijskem preseku se meri »kredit« vlade. In res je tudi, da posamezen zgrešen in tudi »nepopularen« ukrep vlade hitro povzroči jezo javnega mnenja in relativno pozitivno oceno vlade obrne v negativno vrednotenje vlade.

⁸ Glej B. Markič: Politika zavest in javno mnenje, Teorija in praksa, št. 5/1990.